

- зарубежних странах (конец XVIII- XIX век). *Юридическая наука*. 2012. № 2. С. 11–17.
3. Ювенальная юстиция: учеб. пособие / под ред. Е. М. Никитиной. URL: <http://ural-education.ru/wp-content/uploads/2017/01/B5.pdf>
4. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. К.: Видавництво «Українська енциклопедія» імені М. П. Бажана, 2004. Т. 6. 768 с.

Ольга Скус,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри історії України,
Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини

МІФІЧНА «ПОЛЬСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ ВІЙСЬКОВА» УМАНЩИНИ

Сучасний міжнаціональний діалог України та Польщі супроводжується формуванням принципу взаємної прийнятності історичної спадщини [1]. Вивчення і розкриття процесу здійснення масового терору проти представників польської інтелігенції в Україні впродовж 20-30-х років минулого століття, певним чином сприятимуть подоланню складнощів українсько-польського історичного діалогу. Як доводять результати дослідження, характерною ознакою політичних репресій проти польської національної меншини даного періоду стало фальшування карних справ. Спостерігаємо численні факти злочинних фальсифікацій подій на Уманщині у роки «великого терору», що беруть свій початок з 1922 року.

Намагаючись протидіяти польським спецслужбам упродовж 1920-х років, радянські органи почасти заарештовували представників інтелігенції польської національності. Здебільшого їх обмінювали на засуджених польськими судами членів Комуністичної партії Польщі та КПЗУ. Мало місце й розкриття діяльності окремих польських територіальних розвідпунктів («пляцувок»), про що свідчить справа членів «Уманської пляцувки», яка діяла на Київщині у 1921 році. Ахівно-слідча справа №1045 по звинуваченню Ягодзінської Галини Збігневни та інших 26-ти жителів на той час повітового міста Умань Київської губернії містить шість томів. Обвинувачення полягали у наступному: «... «пляцувка» влітку – восени 1921 р. за підтримки 2-го відділу генштабу 6-ї Польської армії поширювала свій вплив на території Південно-Західної України, підтримувала зв'язки з петлюрівськими й савіновськими повстанськими загонами, займалася шпигунством» [4].

За вироком Військової колегії Верховного трибуналу ВЦВК від 4-7 листопада 1922 року Г. З. Ягодзінську, А. А. Сосновського, М. Г. Глинчанку, А. О. Лютовського, Т. Л. Павлюковського було засуджено до розстрілу. До

ув'язнення в концтаборах на різні терміни (від 2-х до 10-ти років) було засуджено п'ятеро осіб, а решту – вільнено з-під варти за відсутністю складу злочину. Діяльність польської розвідки стала зручним обґрунтуванням для фальшування обвинувачень польського населення, що набули активності влітку 1933 р. Слід згадати, що це був час згортання сталінської політики «коренізації» та жорстокого покарання українських селян голодом. Масштабності репресіям проти польського населення додали таємне рішення політбюро ЦК КП(б)У від 9 грудня 1934 р. [9] та постанова політбюро ЦК КП(б)У від 20 грудня 1934 р. [10]. Як свідчить «Обвинувальний висновок у справі «ПОВ» в Україні» за 1934 р., «польських шпигунів» було виявлено у низці установ м. Києва: Інститутах Польської Пролеткультури та Профоса, Польській школі №11, Польському театрі, Польській Центральній бібліотеці, Польському видавництві, заводах та ін. [10].

Зауважимо, що назву «Польська організація військова» («ПОВ») у ГПУ УСРР запозичили у реальної польської військової організації часів Першої світової війни, яка припинила свою діяльність ще на початку 1920-х років. Окрім київської і харківської організацій, «розкривались» периферійні формування «ПОВ». У 1935 році політбюро ЦК КП(б)У ухвалило чергові рішення стосовно поляків УСРР, згідно з якими ліквідовувалися навчальні заклади, культурно-освітні установи та ін.

Свого апогею репресії досягли на виконання «Оперативного наказу наркома внутрішніх справ СРСР №00485» від 11 серпня 1937 р. з листом «Про фашистсько-повстанську, шпигунську, диверсійну, пораженську й терористичну діяльність польської розвідки в СРСР». Йшлося про «виявлену картину довгорічної і відносно безкарної диверсійно-шпигунської роботи польської розвідки на території Союзу...» [8]. Перед органами ГУДБ ставилось завдання повної ліквідації так званого низового контингенту польської розвідки в трьохмісячний термін. Арешту підлягали «виявлені в процесі слідства і до цього часу не розшукані активні члени «ПОВ»; усі військовополонені польської армії, які залишилися в СРСР; перебіжчики з Польщі; політемігранти і політобмінені з Польщі; колишні члени ППС та інших польських антирадянських політичних партій; найбільш активна частина місцевих антирадянських елементів польських районів» [8, с. 16]. Згідно з наказом №00485 у першу чергу арештовували працівників НКВС, військових заводів, оборонних цехів, різних видів транспорту, армійців. Арешту підлягали працюючі на промислових підприємствах, у радгоспах і колгоспах. Також було припинено звільнення з таборів засуджених за ознаками польського шпигунства, що відбули терміни покарання. Їхні справи передавались на розгляд Особливої наради НКВС СРСР для винесення нового вироку.

Про результати проведення «польської операції» в Київській області свідчить доповідна записка наркому внутрішніх справ УРСР І. М. Леплевському. КОУ НКВС звітувало про арешт 1779-ти осіб упродовж червня-серпня 1937 р., серед яких: «1107 поляків, 492 українця, 50 галичан, 48 євреїв та 82 представників інших національностей» [5]. Основну увагу зосереджували на прикордонних районах, тому серед арештованих: по

Коростенській окрузі – 396 осіб, Житомирській – 353 і Новгород-Волинській – 284 особи. Згідно з оперативним наказом №00485, було створено оперативно-слідчі групи по справах поляків у Коростені, Житомирі, Умані, Черкасах, Білій Церкві та при обласних управліннях НКВС. За звітний період, тобто три місяці, було відкрито 97 групових справ, за якими заарештовано 606 осіб. Зазначалося, що в основному формування «ПОВ» сконцентровані на Уманщині, у колишньому Мархлевському районі, Білій Церкві, Житомирі, Києві та Коростені. Керівництво контрреволюційними організаціями «здійснювалося» з Київського польського консульства та польськими розвідувальними органами.

Організації «ПОВ» «комплектувались» з наступних прошарків: агентури поляків в партійно-радянському апараті; інженерно-технічного персоналу і «старослужбовців» цукрової промисловості; колишніх політемігрантів, перебіжчиків, військовополонених польської армії, «кулаків». Привертає увагу «сформульоване» завдання: *«...відторгнення України від СРСР і відтворення великої Польщі з границями 1772 року. З цією метою «ПОВ» проводила шпіднаж військовий і політико-економічний, підготовку кадрів для диверсій у військовий час, контрреволюційну націоналістичну роботу на ідеологічному і культурному рівні та шкідництво і диверсії в цукровій промисловості і сільському господарстві»* [5, арк. 76]. Було сфальшовано чергові справи «ПОВ», яка ніби то діяла на території Уманського, Монастирищенського, Плисковського і Погребищенського районів. КОУ звітувало, що «ПОВ» створила в Умані й інших районах низку бойових груп. Зокрема, було відкрито справу на 28 осіб, що «готували диверсії в цукровій промисловості». Це формування нібито організоване в 1920 р. спеціальними емісарами і офіцерами польського генштабу, а саме – офіцером польської розвідки Вензелем.

Механізм упокорення не оминув і працівників у сфері культури на Уманщині. Свідченням цьому є архівно-слідча справа з обвинувачення Сулими-Салійчука Павла Івановича, Кравчука Сергія Феодосійовича та Будзилевича Федора Петровича за статтями 54-4, 54-7 і 54-1 [3]. Обвинувальний висновок у даній справі містить наступне: *«Управлінням державної безпеки у 1937 р. викрито й ліквідовано низку крупних шпідсько-диверсійних і повстанських формувань польської військової організації «ПОВ», що діяли на території Київської області під керівництвом емісарів польської розвідки з метою відторгнення України від СРСР і приєднання її до фашистської Польщі. Наявність такого формування було встановлено і в Уманському районі...»* [6].

Слідство «встановило причетність» до «ПОВ» працівників естрадного колективу П. І. Сулими-Салійчука, С. Ф. Кравчука, Ф. П. Будзилевича. Уманський РВ НКВС заарештував їх 29 жовтня 1937 р. 17 грудня 1937 р. П. І. Сулиму-Салійчука та С. Ф. Кравчука було розстріляно за рішенням Особливої наради при НКВС СРСР, Ф. П. Будзилевича – засуджено за 2-ю категорією на 10 років виправно-трудових таборів [2].

Згідно з директивою МДБ СРСР і прокуратури СРСР №66/241 від 26 жовтня 1948 р. Ф. П. Будзилевич 25 вересня 1950 р. Особливою нарадою при МДБ СРСР був засуджений удруге до висилки на поселення в Новосибірську область.

У 1955 р. справи, про які йдеться, було закрито за рішенням Черкаського обласного суду.

Репресії «радянської влади» стосовно польської нацменшини на Уманщині впродовж 1920-1930-х рр. мали системний характер. Уманська польська інтелігенція переслідувалась ще напередодні впровадження «коренізації» як польська агентура, а надалі, найпоширенішою ознакою стало фальшування карних справ під гаслом викриття «контрреволюційних формувань» «ПОВ».

Достеменно або остаточну кількість репресованих за підсумками так званих польських операцій встановити ще не вдалося. На сьогодні існують різні статистичні дані окремих дослідників, підрахунки яких варіюються навколо 56 тис. засуджених осіб упродовж 1937-1938 рр.

Список джерел та літератури:

1. Magdziak-Miszewska Agnieszka. Wołyń: znowu licytacja ofiar? Wiąż. 29 czerwca 2016. URL : <http://wiaz.com.pl/2016/06/29/znowu-licytacja-ofiar/> (дата звернення : 04.12.2019.).
2. Виписка з протоколу Особливої наради НКЗС СРСР від 28 листопада 1937 р. Державний архів Черкаської області (далі – ДАЧО). Ф. р. 5625. Оп. 1. Спр. 943. Арк. 74.
3. Дело №64463 по обвинению Сулимы-Салийчука П. И., Кравчука С. Ф., Будзилевича Ф. П. по ст. ст. 54-7, 54-4 и 54-1 УК УССР. ДАЧО. Ф. р. 5625. Оп. 1. Спр. 943, 173 арк.
4. Дело №1045 по обвинению Ягодзинской Г. З. и др. 6 т. 1921-1922 гг. ДАЧО. Ф. 9817, 282 арк.
5. Доповідна записка начальника УНКВС по Київській області Шаровим М. Д. наркому внутрішніх справ УРСР Леплевському І. М. про хід та результати проведення «польської операції» на території Київ. обл. (05. 09. 1937). Галузевий державний архів Служби Безпеки України, м. Київ (далі – ГДА СБУ). Ф. 16. Оп. 1. Спр. 103, 98 арк.
6. Обвинувальний висновок по обвинуваченню Сулими-Салийчука П. І. та ін. ДАЧО. Ф. р. 5625. Оп. 1. Спр. 943. Арк. 65–68.
7. Обвинувальний висновок у справі «ПОВ» в Україні (квітень 1934 р.). *Справа «Польської Організації Військової» в Україні. 1920-1938 рр.* / упоряд.: С. А. Кокін, Р. Ю. Подкур, О. С. Рубльов. Київ: Голов. редкол. наук.-док. серії кн. «Реабілітовані історією», 2011. С. 207–322.
8. Оперативный приказ народного комиссара внутренних дел СССР №00485 от 11 августа 1937 г. Письмо о фашистско-повстанческой, шпионской, диверсионной, пораженческой и террористической деятельности польской разведки в СССР (№59098 от 11 августа 1937 г.). *З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ.* 1997. №1/2 (4/5). С. 15–44.
9. Центральний державний архів громадських об'єднань України, м. Київ (далі – ЦДАГО України). Ф. 1. Оп. 16. Спр. 11, арк. 294–295.
10. ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 16. Спр. 11, арк. 316–317.